

Анастасія Яцишина,аспірант кафедри теорії та методики практичної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В КОНТЕКСТІ
ГІПЕРАКТИВНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ**

Статтю присвячено дослідженню співвідношення показників, що характеризують емоційну деструктивність, гіперактивність та особистісні особливості дітей залежно від частоти прояву емоційної деструктивності. Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувався спеціально розроблений опитувальник, а також методики, спрямовані на виявлення особистісних особливостей. Результати дослідження показали, що обстеженим дітям, у поведінці яких часто проявляються ознаки емоційно-деструктивної поведінки, властиві ознаки гіперактивності: емоційна нестійкість, зміна настрою, схильність до бурхливих афектів, неуважність, неврайованість, збудженість, конфліктність, демонстративність, надмірна рухливість, сензитивність, брак старанності та погана працездатність, порівняно з дітьми, які майже не проявляють ознак емоційно-деструктивної поведінки. Як показав статистичний аналіз відмінностей у вираженості досліджуваних показників, у групах дітей з різною частотою прояву ознак емоційно-деструктивної поведінки, діти з високою частотою її прояву суттєво відрізняються від дітей з оптимальною частотою прояву емоційно-деструктивної поведінки значно вищою непостійністю, непередбачуваністю, упертістю, збудженістю, конфліктністю, запальністю, жорстокістю, нестримністю, недоброзичливістю, більш упередженим ставленням до оточуючих, частішими проявами агресії, неадекватних дій та руйнування речей. Розкрито, що за рештою досліджуваних показників, які характеризують особистісні особливості, групи дітей з різним проявом ознак емоційно-деструктивної поведінки майже не відрізняються. Статистична перевірка показала, що ці відмінності несуттєві, а отже відповідні особливості особистості випробуваних однаковою мірою притаманні як дітям з високим рівнем емоційно-деструктивної поведінки, так і таким, у поведінці яких ознаки емоційно-деструктивної поведінки зустрічаються вкрай рідко. Отримані дані можуть бути використані для розробки методичних рекомендацій, що стануть у пригоді вчителям, психологам, батькам.

Ключові слова: емоційна деструктивність, гіперактивність, особистісні особливості учнів, молодший шкільний вік.

Вступ

Проблема емоційно-деструктивної поведінки залежно від різних особистісних особливостей дітей, що розвиваються, є надзвичайно важливою та актуальною як в теоретичному, так і прикладному аспектах. Численні дослідження з вивчення особливостей емоційно-деструктивної поведінки базуються на різних теоретичних платформах, що ускладнюють зрозуміння отриманих даних та їх використання в практиці (Яскова, 2009).

До суттєвих особливостей, що можуть детермінувати емоційно-деструктивну поведінку, відносять найрізноманітніші ознаки, що доволі часто виступає перешкодою в їх пізнанні з метою професійної корекції цього явища (Заваденко, 2000). До тих особливостей, які можуть детермінувати емоційно-деструктивну поведінку, можна віднести гіперактивність та інші особистісні особливості. Гіперактивність за численними дослідженнями активно проявляється у дітей віком від 7 до 12 років (Сльконін, 1988).

Виходячи з аналізу наукового доробку С. Попова (Порова, 2017), можна говорити, що саме процес виховання відіграє важливу роль у розвитку дітей. Поділяємо думку вчених (Amiri, Tabatabaei, Arfaie,

Aghdam, Barzegar, Fahid, 2018) про те, що гіперактивність – це поширений поведінковий розлад, який торкається 8-12% дітей шкільного віку. Враховуючи вищевикладене, ми обрали саме молодший шкільний вік у дослідженні емоційно-деструктивної поведінки та розглянули його в контексті гіперактивності та особистісних особливостей учнів в умовах класної кімнати. Дослідження проводилося на основі експертної оцінки вчителів, як і у дослідженні J. D. McQuade та колег (McQuade, Breslend, Groff, 2018).

Мета та завдання

Мета статті – дослідити співвідношення даних гіперактивності та інших особистісних особливостей дітей молодшого шкільного віку, що мають різні прояви емоційно-деструктивної поведінки.

Для вирішення заданої мети, було поставлено такі **завдання**:

- уточнити змістові ознаки та психологічні особливості прояву емоційно-деструктивної поведінки, гіперактивності та інших особистісних особливостей дітей молодшого шкільного віку;

- дослідити співвідношення показників, що характеризують особливості емоційно-деструктивної по-

ведінки дітей молодшого шкільного віку, з даними гіперактивності та особистісних особливостей.

Методи дослідження

У роботі використовувався комплекс розроблених методик. По-перше, опитувальник (О. Я. Чебикін, А. М. Яцишина) – для дослідження рівня вираженості емоційно-деструктивної поведінки дітей на основі експертної оцінки. Він дозволяв виявити такі показники: сварливість (П1) – низькі значення показника характеризуються вимогливістю, чіткістю в діях та ясністю; високі значення свідчать про схильність до конфліктів, сварок, запальності, невдоволення; дратівливість (П2) – низькі значення характеризують терпимість, врівноваженість; високі значення відображають прояв негативно забарвлених емоцій стосовно оточуючих; ворожість (П3) – низькі значення показника говорять про згуртованість у колективі; високі – недоброзичливість, ворожість, упереджене (обґрунтоване чи необґрунтоване) ставлення до чого-небудь або до кого-небудь; агресивність (П4) – низькі значення показника характеризують спокійність, врівноваженість, миролюбність; високі – розлади настрою, напруженість зі злобно-тужливим афектом, вираженою дратівливістю, яка доходить до вибухів гніву; жорстокість (П5) – низькі значення показника говорять про доброту та милосердя; високі значення характеризують дитину як безжалісну; капризність (П6) – низькі значення показника характеризують постійність, нерозбірливість; високі значення – схильність до непередбачуваної поведінки, непостійність, упертість, вимогливість; адекватність (П7) – низькі значення показника характеризують врівноваженість, правильність; високі – девіантну поведінку; схильність до вандалізму (П8) – низькі значення показника характеризують конструктивну поведінку; високі значення показника свідчать про схильність руйнувати речі навколо; збудженість (П9) – низькі значення показника характеризують спокійність, незворушність; високі – швидкість виникнення напруги.

По-друге, у дослідженні використовувався опитувальник (О. Я. Чебикін, А. М. Яцишина) для виявлення гіперактивності на основі експертної оцінки. Він дозволив виявити і кількісно оцінити такі показники: емоційність (П10) – низькі значення свідчать про чуйність до подій, що відбуваються, безпосередність і відвертість у вираженні своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або невдоволення; високі значення характеризують емоційну нестійкість, часту зміну настрою, схильність до короткочасних і бурхливих афектів, що відрізняє гіперактивних дітей від негіперактивних; рухливість (П11) – мінімальні значення цього показника характеризують учня, який швидко реагує на будь-які запитання чи прохання, зберігає бадьорість у різних ситуаціях; максимальні значення свідчать про яскраво виражену моторику (непосидючість, велика кількість «зайвих» рухів); дефіцит уваги (П12) – низькі значення показника характеризують адекватність сприйняття в різних

ситуаціях; високі значення відображають неадекватність, легкість переключення на інші ситуації з повним відстороненням від діяльності; сензитивність (П13) – низькі значення характеризують нечутливість до різних зовнішніх подразників та оточуючих; високі показники говорять про надмірну чутливість; напруженість (П14) – низькі значення характеризують певну загальмованість, млявість; високі значення, характеризують надмірну напругу; уважність (П15) – низькі значення характеризують розсіяність в сприйнятті ситуації, неспроможність цілісно сприймати ситуацію та концентруватися на ній; високі значення – навпаки; працездатність (П16) – низькі значення характеризують стабільність праці на уроці при вирішенні навчальних завдань; максимальні значення вказують на недостатню працездатність, яка характеризується різкими коливаннями, спадами і підйомами, швидкою стомлюваністю; врівноваженість (П17) – низькі значення свідчать про усвідомлення свого становища у групі, спокійність, безконфліктність; високі значення характеризують неадекватність взаємодії з викладачем і учнівським колективом; старанність (П18) – низькі значення характеризують неспроможність до самоорганізації, неуважність; високі значення – зібраність в навчанні, бажання отримати хорошу оцінку, заохочення; демонстративність (П19) – низькі значення відображають характерну подавленість, небажання виділятися серед інших; максимальні – надмірну соціальну активність у навчальному процесі.

Крім того, для вимірювання особистісних особливостей було використано проективну методику «Дім-Дерево-Людина» (Дж. Бук), що дозволила виявити та кількісно оцінити такі показники: незахищеність (П20) – низькі значення свідчать про захищеність; високі – вразливість, слабкість; тривожність (П21) – низькі значення характеризують спокійність, надійність; високі – занепокоєння; впевненість (П22) – низькі значення характеризують непевненість, внутрішній страх, відчуття відсутності сил, нездатність прийняти рішення; високі – спокій, сміливість заявити про себе і впевнену поведінку; гармонійність (П23) – переважання позитивних емоцій і спокою, доброзичливість до оточуючих, відкритість, помірنا вираженість рис характеру та темпераменту; ворожість (П24) – низькі значення характеризують гарні взаємовідносини з оточуючими; високі – негативну настанову на інших, готовність висловлювати словесно або будь-яким іншим чином негативні оцінки, демонструючи недружелюбність стосовно них; конфліктність (П25) – низькі значення показника характеризують добрі відносини з оточуючими, безконфліктність; високі – нестійкість настрою, підвищену збудливість, стомлення, почуття невизначеності; комунікативність; (П26) – низькі значення показника характеризують нетовариськість, сором'язливість; високі – комунікабельність, відкритість, товариськість; депресивність (П27) – низькі значення показника характе-

ризують ейфорію, бадьорість, радість; високі – пригнічення, замкнутість.

Методика «Незакінчені речення» (Джозеф М. Сакса і С. Леві) дає змогу дослідити такі показники: самооцінка (П28) – низькі значення свідчать про замкнутість, відстороненість; середні – розумну, адекватну поведінку; високі значення – підвищену вимогливість, виражене відчуття лідерства; дистанційність (П29) – низькі значення свідчать про неухвалюване ставлення до сім'ї, друзів, вчителя; високі значення – навпаки; пізнавальність (П30) – низькі значення говорять про байдужість до навчання, лінь; високі – відповідальне ставлення до школи, занять.

«Кольорово-малюнковий тест» (А.О. Прохоров і Г.Н. Генинг) дозволив оцінити такі показники: активність (П31) – низькі значення характеризують інертність, безініціативність, пасивність; високі значення – працездатність у школі та повсякденному житті; зосередженість (П32) – низькі значення свідчать про неуважність; високі – концентрацію, серйозність, старанність; мрійливість (П33) – низькі значення говорять про вміння орієнтуватися у практичних обставинах, реалістичність, зорієнтованість на реальність та загальноприйняті норми; високі значення – заглибленість у себе, зацікавленість чимось іншим; стомлюваність (П34) – низькі значення показника свідчать про бадьорість; високі – загальмованість, зниження потуж-

ності рухів, нервозність; доброзичливість (П35) – низькі значення показника говорять про ворожість, агресивність; високі – щедрість, привітність; щирість (П36) – низькі значення показника свідчать про лукавство, прихованість; високі значення – відвертість, відкритість, довірливість; бадьорість (П37) – низькі значення говорять про стомлюваність, нестачу сил, енергії, млявість, змореність; високі значення – силу, жвавість, енергію; повага (П38) – низькі значення показника свідчать про презирство, нехтування; високі значення – прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні чийх-небудь заслуг, позитивних якостей, шанування; співчуття (П39) – низькі значення свідчать про зловтіху; високі – чуйність, співпереживання.

У дослідженні емоційно-деструктивної поведінки в контексті гіперактивності та особистісних особливостей дітей взяли участь 232 учня Одеської загальноосвітньої школи №8 I-III ступенів віком від 7-12 років.

Результати емпіричного дослідження

Вивчення середніх значень показників, які характеризують ознаки емоційно-деструктивної поведінки у групах дітей з різною частотою її прояву, дозволило умовно поділити їх на дві групи: з високими (84%) та низькими показниками (16%) (рис. 1).

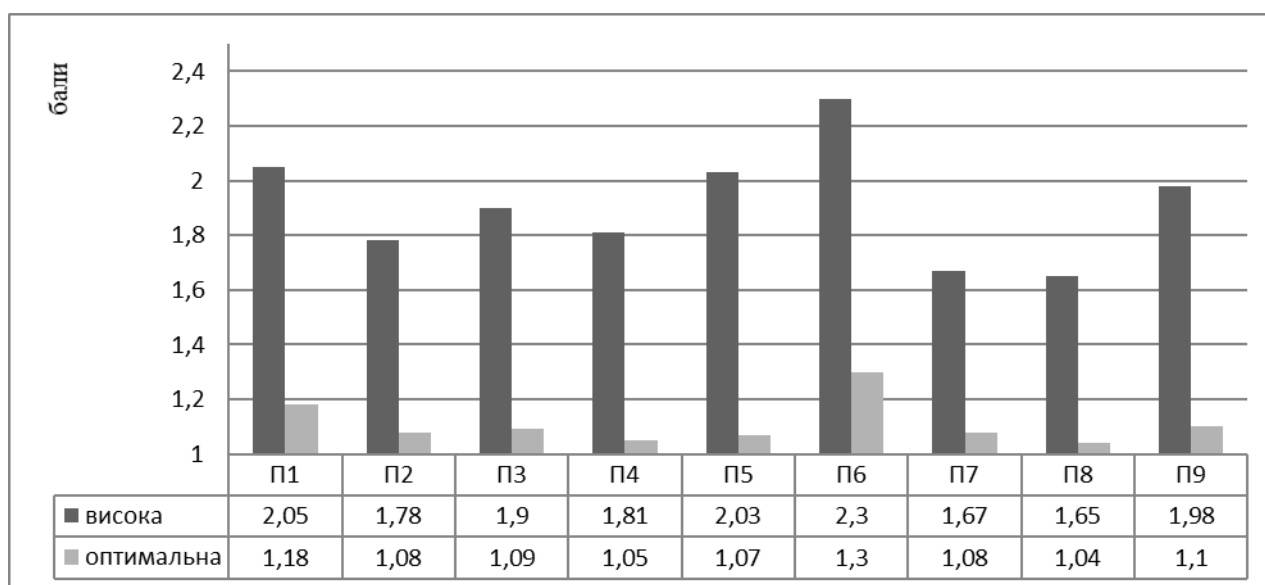

Рис. 1. Середні значення показників, які характеризують ознаки деструктивної поведінки у дітей з різною частотою її прояву

П1 – сварливість; П2 – дратливість; П3 – ворожість; П4 – агресивність; П5 – жорстокість; П6 – капризність; П7 – адекватність; П8 – рівність; П9 – збудженість.

Дані, представлені на рисунку 1, вказують на те, що найвищу частоту прояву у всіх наведених групах мають такі показники, як-от: капризність (П6), сварливість (П1), жорстокість (П5) збудженість (П9), тобто емоційна деструктивність передусім виражається у непостійності, непередбачуваності поведінки, уперто-

сті, збудженості, конфліктності, запальності, жорстокості. Також досить часто вчителі відзначали у цих дітей ознаки дратівливості (П2), ворожості (П3) та агресивності (П4), які показують, що емоційна деструктивність їхньої поведінки нерідко виражається у певній нестримності, недоброзичливості, упередже-

ному ставленні до оточуючих, проявах агресії. Найменшою мірою в дітях цієї групи властиві прояви неадекватних дій (П7) та руйнування речей (П8). Проте згідно з відповідями деяких учителів, цим дітям також властиві ознаки емоційно-деструктивної поведінки.

Щодо вираженості ознак емоційно-деструктивної поведінки у дітей з оптимальною частотою її прояву (16%), майже усі вони або загалом відсутні, або проявляються мінімально. А отже, ці діти можуть бути

охарактеризовані як врівноважені, дружні, спокійні, миролюбні, добрі, здатні до конструктивної поведінки.

Відповідно, вираженість ознак емоційно-деструктивної поведінки у дітей з високою частотою її прояву (84 %), за всіма показниками вища, ніж у дітей з оптимальною емоційною деструктивністю. Статистична перевірка цих відмінностей показала, що всі розбіжності між цими групами можуть вважатися статистично достовірними на рівні $p \leq 0,01$ (табл. 1).

Таблиця 1

Статистично достовірні відмінності за показниками, що характеризують ознаки емоційно-деструктивної поведінки у дітей з різною частотою її прояву

Показники	Групи випробуваних; статистичні показники				t
	з високою емоційною деструктивністю		з оптимальною емоційною деструктивністю		
	x	σ	x	σ	
П1	2,05	1,02	1,18	0,40	5,99*
П2	1,78	1,04	1,08	0,28	4,90*
П3	1,90	1,13	1,09	0,29	5,23*
П4	1,81	1,09	1,05	0,21	5,11*
П5	2,03	1,26	1,07	0,32	5,51*
П6	2,30	1,19	1,30	0,47	5,97*
П7	1,67	0,95	1,08	0,28	4,53*
П8	1,65	0,95	1,04	0,19	4,76*
П9	1,98	1,11	1,10	0,32	5,67*

Примітка. П1 – сварливість; П2 – дратливість; П3 – ворожість; П4 – агресивність; П5 – жорстокість; П6 – капризність; П7 – адекватність; П8 – руївничість; П9 – збудженість; x – середнє арифметичне значення показника, σ – стандартне відхилення, t – значення t-критерія Ст'юдента; $p \leq 0,01$ *

Так, порівняння середніх значень дозволило виявити, що за показником П1 (сварливість) визначено перевищення середньої оцінки на 0,87 бала, яке є статистично достовірним, оскільки значення t-критерія дорівнює 5,99, за показником П2 (дратливість) – на 0,7 бала ($t=4,90$), за показником П3 (ворожість) – на 0,81 бала ($t=5,23$), за показником П4 (агресивність) – на 0,76 бала ($t=5,11$), за показником П5 (жорстокість) – на 0,96 бала ($t=5,51$), за показником П6 (капризність) – на 1 бал ($t=5,97$), за показником П7 (адекватність) – на 0,59 бала ($t=4,53$), за показником П8 (руївничість) – на 0,61 бала ($t=4,76$) та за показником П9 (збудженість) – на 0,88 бала ($t=5,67$).

Отже, як показав статистичний аналіз відмінностей вираженості досліджуваних показників, у групах дітей з різною частотою прояву ознак емоційно-деструктивної поведінки, діти з високою частотою суттєво відрізняються від дітей з оптимальною. Тобто, ці діти характеризуються значно вищою непостійністю, непередбачуваністю поведінки, упертістю, збудженістю, конфліктністю, запальністю, жорстокістю, нестримністю, недобррозичливістю, більш упередженим ставленням до оточуючих, частішими про-

явами агресії, неадекватними діями та руйнуванням речей.

Порівняння середніх значень показників, які характеризують ознаки гіперактивності у групах дітей з різною частотою прояву емоційно-деструктивної поведінки, показало, що тут певною мірою зберігається аналогічна тенденція за окремими показниками (табл. 2).

За даними, наведеними у таблиці 2, вираженість ознак гіперактивності у поведінці дітей з високою частотою прояву емоційно-деструктивної поведінки за всіма показниками вища, ніж у дітей з оптимальною емоційною деструктивністю. Так, за показником П10 (емоційність) визначено перевищення середньої оцінки на 1,58 бала, за показником П11 (рухливість) – на 1,57 бала, за показником П12 (дефіцит уваги) – на 1,25 бала, за показником П13 (сензитивність) – на 1,36 бала, за показником П14 (збудливість) – на 1,43 бала, за показником П15 (уважність) – на 1,41 бала, за показником П16 (працездатність) – на 0,76 бала, за показником П17 (врівноваженість) – на 1,49 бала, за показником П18 (старанність) – на 0,95 бала та за показником П19 (демонстративність) – на 1,32 бала.

Таблиця 2

Статистично достовірні відмінності за показниками, що характеризують ознаки гіперактивності у групах дітей з різною частотою прояву емоційно-деструктивної поведінки

Показники	Групи випробуваних; статистичні показники				t
	з високою емоційною деструктивністю		з оптимальною емоційною деструктивністю		
	x	σ	x	σ	
П10	4,05	2,14	2,47	1,34	5,19**
П11	3,37	2,32	1,80	1,28	4,83**
П12	3,17	2,25	1,92	1,27	4,05**
П13	3,25	2,24	1,86	1,46	4,40**
П14	3,16	2,36	1,73	1,29	4,38**
П15	3,10	2,22	1,69	1,24	4,55**
П16	2,70	2,29	1,94	1,90	2,32*
П17	3,06	2,28	1,57	1,03	4,75**
П18	2,98	2,08	2,03	1,29	3,33**
П19	3,10	2,19	1,78	1,17	4,33**

Примітка. П10 – емоційність; П11 – рухливість; П12 – дефіцит уваги; П13 – сензитивність; П14 – збудливість; П15 – уважність; П16 – працездатність; П17 – невірноваженість; П18 – старанність; П19 – демонстративність; x – середнє арифметичне значення показника, σ – стандартне відхилення, t – значення t-критерія Ст'юдента; p≤0,05*; p≤0,01**.

Визначення статистичної достовірності цих відмінностей дозволило з'ясувати, що всі вони перевищують критичне значення t-критерія (t_{кр}=1,972), а отже є статистично достовірними. Так, групи дітей з високою та оптимальною частотою прояву ознак емоційно-деструктивної поведінки виявляють статистично достовірні відмінності на рівні p<0,01 за показниками П10 (емоційність), де розрахунковий t=5,19, П11 (рухливість), де t=4,83, П12 (дефіцит уваги), де t=4,05, П13 (сензитивність), де t=4,40, П14 (збудливість), де t=4,38, П15 (уважність), де t=4,55, П17 (вірноваженість), де t=4,75, П18 (старанність), де t=3,33, та П19 (демонстративність), де t=4,33, а також на рівні p<0,05 за показником П16 (працездатність), де t=2,32.

Наведені дані свідчать про те, що дітям, у поведінці яких часто проявляються ознаки емоційно-деструктивної поведінки, більшою мірою властиві емоційна нестійкість, часта зміна настрою, схильність до бурхливих афектів, неухажність, невірноваженість, збудженість, конфліктність, демонстративність, надмірна рухливість, сензитивність, погана працездатність, у порівнянні з дітьми, які майже не проявляють ознак емоційної деструктивності.

Якщо звернутися до результатів дослідження особистісних особливостей обстежених дітей, то можна побачити, що за деякими з показників середні

значення вищі у групі дітей, поведінка яких має ознаки оптимальної емоційної деструктивності (табл. 3). Це показник П28 (самооцінка), середня вираженість якого у групі дітей з нормальною деструктивністю вища на 1,92 бала, показник П29 (дистанційність), за яким вона вища на 1,87 бала, та показник П30 (пізнавальність), вираженість якого у середньому на 1,51 бала вища у групі дітей з оптимальною емоційною деструктивністю. Ці відмінності знаходять статистичне підтвердження, оскільки за означеними трьома показниками його розрахункове значення перевищує критичне на рівні p≤0,01 (t_{кр}=2,61). А отже, діти, поведінка яких характеризується нормальною частотою проявів ознак емоційно-деструктивної поведінки, виявляють більш позитивне ставлення до себе, до оточуючих та до навчання.

Середня вираженість інших показників є вищою у групі дітей, поведінка яких має ознаки високої емоційної деструктивності, а саме: показника П20 (незахисність) – на 1,55 бала, показника П21 (тривожність) – на 1,36 бала, показника П22 (впевненість) – на 1,21 бала, показника П23 (гармонійність) – на 1,1 бала, показника П24 (ворожість) – на 1,34 бала, показника П25 (конфліктність) – на 1,05 бала, показника П26 (комунікативність) – на 0,91 бала та показника П27 (депресивність) – на 0,96 бала.

Таблиця 3

Статистично достовірні відмінності за показниками, що характеризують особистісні особливості дітей з різною частотою прояву емоційно-деструктивної поведінки

Показники	Групи випробуваних; статистичні показники				
	з високою емоційною деструктивністю		з оптимальною емоційною деструктивністю		t
	x	σ	x	σ	
П20	3,97	2,69	2,42	1,52	4,16**
П21	3,14	2,47	1,78	1,24	4,03**
П22	2,86	1,99	1,65	1,17	4,35**
П23	2,83	2,66	1,73	1,16	3,08**
П24	3,08	2,79	1,74	1,51	3,51**
П25	2,65	2,52	1,60	1,42	3,06**
П26	2,75	2,58	1,84	2,13	2,46*
П27	2,56	2,08	1,60	1,32	3,31**
П28	2,06	3,36	3,98	1,33	4,20**
П29	1,67	2,87	3,54	1,63	4,68**
П30	1,71	2,41	3,22	1,89	4,35**
П31	0,21	0,54	0,36	0,64	1,83
П32	0,29	0,66	0,24	0,55	0,46
П33	0,17	0,52	0,15	0,43	0,36
П34	0,35	0,72	0,16	0,45	1,93
П35	0,27	0,60	0,20	0,54	0,86
П36	0,10	0,43	0,09	0,37	0,01
П37	0,10	0,43	0,07	0,29	0,51
П38	0,06	0,30	0,02	0,19	0,97
П39	0,06	0,30	0,10	0,39	0,76

Примітка. П20 – незахищеність; П21 – тривожність; П22 – впевненість; П23 – гармонійність; П24 – ворожість; П25 – конфліктність; П26 – комунікативність; П27 – депресивність; П28 – самооцінка; П29 – дистанційність; П30 – пізнавальність; П31 – активність; П32 – зосередженість; П33 – мрійливість; П34 – стомлюваність; П35 – доброзичливість; П36 – ширість; П37 – бадьорість; П38 – повага; П39 – співчуття; x – середнє арифметичне значення показника, σ – стандартне відхилення, t – значення t-критерія Стюдента; p<0,05*; p<0,01**.

Перевірка цих відмінностей показала, що вони можуть уважатися статистично достовірними на рівні p<0,01 за показниками П20 (незахищеність), де розрахунковий t=4,16, П21 (тривожність), де t=4,03, П22 (впевненість), де t=4,35, П23 (гармонійність), де t=3,08, П24 (ворожість), де t=3,51, П25 (конфліктність), де t=3,06, та П27 (депресивність), де t=3,31, а також на рівні p<0,05 за показником П26 (комунікативність), де t=2,46. Ці дані вказують на те, що дітям, поведінка яких характеризується високою частотою проявів ознак емоційної деструктивності, більшою мірою властиві незахищеність, тривожність, впевненість, гармонійність, ворожість, конфліктність, депресивність, комунікативність.

Також слід зазначити, що за рештою досліджуваних показників, які характеризують особистісні особливості, групи дітей з різним проявом ознак емоційної деструктивності у поведінці майже не відрізняються. Це показники П31 (активність), за яким різниця складала лише 0,15 бала, П32 (зосередженість) – 0,05 бала,

П33 (мрійливість) – 0,02 бала, П34 (стомлюваність) – 0,19 бала, П35 (доброзичливість) – 0,07 бала, П36 (ширість) – 0,01 бала, П37 (бадьорість) – 0,03 бала, П38 (повага) – 0,04 бала та П39 (співчуття) – 0,04 бала. Статистична перевірка показала, що ці відмінності несуттєві, а отже відповідні особливості особистості випробуваних однаковою мірою притаманні як дітям з високою емоційно-деструктивною поведінкою, так і таким, у поведінці яких ознаки емоційної деструктивності зустрічаються вкрай рідко.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження дозволило дійти таких висновків:

1. Емоційно-деструктивна поведінка може бути детермінована різними особистісними особливостями, в тому числі гіперактивністю дітей.

2. Показано, що умовно у дітей молодшого шкільного віку можна виокремити два рівні прояву емоційно-деструктивної поведінки – високий (84%) та

оптимальний (16%), які за переважною більшістю показників статистично достовірно різняться.

3. Встановлено, що показники гіперактивності в зазначених групах теж статистично достовірно відрізняються. Найбільш вираженою є різниця за показниками «емоційність», «рухливість», «врівноваженість». Що стосується особистісних особливостей, то за отриманими результатами найбільш суттєва різниця спостерігається за показниками «самооцінка», «впевненість» тощо. Такі показники, як активність, зосере-

женість, мрійливість, стомлюваність, доброзичливість, щирість, бадьорість, повага, співчуття не мають достовірних відмінностей між обстеженими групами дітей.

4. Отримані результати показують, що різні особливості емоційно-деструктивної поведінки дітей можуть характеризувати різні її рівні, а найбільш інформативними в цьому плані є дані особистісних особливостей, пов'язаних з гіперактивністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заваденко М.М. Як зрозуміти дитину: діти з гіперактивністю і дефіцитом уваги / М.М. Заваденко. – 2000. – С. 1-34.
2. Єльконін Б.Д. Особливості психологічного розвитку дітей 6-7-річного віку / Д.Б. Єльконін, А.Л. Венгер. – 1988. – 58 с.
3. Чебикін О. Я. Генезис емоційних особливостей у дітей різного віку та статі: [монографія] / А. Я. Чебикін, І. В. Мельничук. – Одеса: [ЮНЦ АПН України], 2004. – 147 с.
4. Яскова О. Гіперактивність як психологічний діагноз: особливості гіперактивної дитини / О. Яскова. – 2009. – №8. – С. 108-113.
5. Amiri S. The Survey of DBH Gene Polymorphism Rs5320 in Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) [Електронний ресурс] / S. Amiri, S.M. Tabatabaei, A. Arfaie, M.P. Aghdam, H. Barzegar, L.M. Fahid // International journal of pediatrics-mashhad. – 2018. – (6) 9. – 8177-8184. Режим доступу: <https://doi.org/10.22038/ijp.2018.29296.2566>
6. Chad A. Noggle. The Encyclopedia of Neuropsychological Disorders. Attention Deficit Hyperactivity Disorder / A. Noggle Chad, S. Dean Raymond & Mac-

Neill Horton Arthur. New York [N.Y.]: Springer Pub, 2012.

7. McQuade J. D. Experiences of physical and relational victimization in children with ADHD: The role of social problems and aggression [Електронний ресурс] / J.D. McQuade, N.L. Breslend, D. Groff // Journal of aggressive behavior. – 2018. – (44) 4. – С. 416-425. Режим доступу: <https://doi.org/10.1002/ab.21762>

8. Popova S. The interaction between ascending dynamic destructiveness and the prevention of problematic behavior at school / S. Popova // Journal of pedagogy. – 2017. – 89 (9). – С. 1236-1252.

9. Vidair H. B. Screening parents during child evaluations: Exploring parent and child psychopathology in the same clinic / H. B. Vidair, J. A. Reyes, S. Shen, M. A. Parrilla-Escobar, C.M. Heleniak & I. L. Hollin // Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. – 2011. – 50 (5). – С. 441-450.

10. Wang K. S. Parent-of-origin effects of FAS and PDLIM 1 in attention deficit, hyperactivity disorder / K. S. Wang, X. Liu, Q. Zhang, N. Aragam & Y. Pan // Journal of Psychiatry and Neuroscience: JPN. – 2012. – 37 (1). – С. 46-52.

REFERENCES

1. Zavadenko, N. N. (2000). *Kak poniat rebionka: deti s giperaktivnostyu i defitsitom vnimaniya [How to understand a child: children with hyperactivity and attention deficit]*. Moscow: Shkolnaia pressa [in Russian].
2. Elkonin, B. D., Venger, A. L. (Eds.). (1998). *Osobnosti psikhologicheskogo razvitiya detey 6-7-letnego vozrasta [Peculiarities of psychological development of 6-7 aged children]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
3. Chebykin, A. Ya., Melnichuk, I. V. (2004). *Genesis emotsionalnykh osobennostey u detey raznogo vozrasta i pola [Genesis of emotional features in children of different age and sex]*. Odessa: YuNTs APN Ukrainy [in Russian].
4. Yaskova, O. (2009). *Giperaktivnost kak psikhologicheskii diagnost: osobennosti giperaktivnogo rebionka [Hyperactivity as a psychological diagnosis: peculiarities of hyperactive child]*. *Doshkolnoye vospitaniye – Pre-school education*, 8, 108-113 [in Russian].
5. Amiri, S., Tabatabaei, S.M., Arfaie, A., Aghdam, M.P., Barzegar, H., Fahid, L.M. (2018). The Survey of

DBH Gene Polymorphism Rs5320 in Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD), *International journal of pediatrics-mashhad*, (6) 9, 8177-8184. Retrieved from:

<https://doi.org/10.22038/ijp.2018.29296.2566>

6. Chad, A. Noggle, Raymond, S. Dean & Arthur, MacNeill Horton, Jr. (2012). *The Encyclopedia of Neuropsychological Disorders. Attention Deficit Hyperactivity Disorder*. New York [N.Y.]: Springer Pub.

7. McQuade, J.D., Breslend, N.L., Groff, D. (2018). Experiences of physical and relational victimization in children with ADHD: The role of social problems and aggression, *Journal of aggressive behavior*, (44) 4, 416-425. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/ab.21762>.

8. Popova, S. (2017). The interaction between ascending dynamic destructiveness and the prevention of problematic behavior at school. *Journal of pedagogy*, 89 (9), 1236-1252.

9. Vidair, H. B., Reyes, J. A., Shen, S., Parrilla-Escobar, M. A., Heleniak, C.M. & Hollin, I. L. (2011). Screening parents during child evaluations: Exploring

parent and child psychopathology in the same clinic. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 50 (5), 441-450.

10. Wang, K. S., Liu, X., Zhang, Q., Aragam, N. & Pan, Y. (2012). Parent-of-origin effects of FAS and

PDLIM 1 in attention deficit, hyperactivity disorder. *Journal of Psychiatry and Neuroscience: JPN*, 37 (1), 46-52.

Anastasiia Yatsyshyna,
post-graduate student, Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine

STUDY OF DESTRUCTIVE BEHAVIOR IN TERMS OF CHILD'S HYPERACTIVITY AND PERSONAL QUALITIES

The issue of destructive behavior depending on child's personal qualities is extremely relevant both in theoretical and practical aspects. Hyperactivity is one of the leading features which can provoke destructive behavior in children. Destructive behavior is considered as inadequate actions complicating interaction between a personality and social environment. Hyperactivity is interpreted as overactivity either mobilizing or disorganizing child's behavior. The paper aims to study the correlation between hyperactivity and other personal qualities of junior schoolchildren showing different manifestations of destructive behavior. The research methods involved a specially designed questionnaire as well as a set of methods helping to examine personal qualities. The conducted research has shown that the children having signs of destructive behavior demonstrate hyperactivity in most cases, which are as follows: emotional instability, mood swings, affective behavior, poor attention, anxiety, proneness to conflicts, overactivity, sensitivity, poor working capacity, etc., as distinct from the children who do not manifest signs of destructive behavior. According to the statistical analysis of differences in the groups of children with different degrees of manifestation of destructive behavior the respondents with a high frequency of its manifestation significantly differ from those with an optimal one. They are characterized by instability, volatility, anxiety, violence, cruelty, aggression, inadequate actions, etc. According to the rest of the studied indicators characterizing personal qualities no statistically significant differences have been found among the groups of children with different levels of destructive behavior manifestation. It means that they are characteristic of both the children with a high level of destructive behavior and those with a low one.

Keywords: destructiveness, destructive behavior, personal qualities, schoolchildren, junior school age.

Подано до редакції 03.09.2018

Рецензент: д. психол. н., проф. О. Чебикін